

О, куди це стільки дітей струмочком тече по вулиці, й кожне, мамцю моя, при галстуку червоному, і в кожного соняшником личко цвіте! О, на моє обійстя звертають, стовпились гуртом, далі бояться йти! Йдіть, лебедики, йдіть, соколики, ніколи не держала собаки й нині не держу, то не лякайтесь! І невже всі до моєї хати, чудно, в мене ж ні одного внука нема, ні правнука, яка я вам товаришка.

Горенько, й треба ж — гарбуз на стежці вилігся, не пускає з городу на обійстя, а переступити не переступлю, треба поза вишнею обходити... Доброго дня, здрастуйте, пошли вам, доле, здоров'я, такі ви всі славні... Й ти, Іванку, навідався, не забув стару бабу? Скажи своїй матері за молоко спасибі, ситне молоко у вашої Лиски, спарила зранку, випила — й не хрипить у грудях, як молода стала... О, й ти, Яринко, тута? Славна дитина ти в своїх батька-матері, скоро й на порі станеш, славна, як маків цвіт.

Смійтеся з мене, діти, старої, хіба я годна щось до пуття сказати, хіба судна? Верзу всяку марницю, а ви смієтесь. Кажете, і ірийшли послухати мене? А що ж я вам цікавого розкажу, то иже вчителів своїх слухайте, вони вчені, я тільки про курей — ген які вредні, кубляться в грядках, я тільки про погоду — і в грудях боліло, і поперек ломило, хоч літечко надворі вповні, а більше нічого не знаю, не бачила.

Слідопити, кажете? По чиїх же це ви слідах допитуєтесь? Червоні, кажете? Може, й мене, Варку Луциху, до свого гурту хочете взяти, щоб ходила разом із вами по селу? Куди мені до вас, ноги вже трусяться, не вспію за вами, ой, куди мені в слідопити!

Позавчора до Варфоломія Осики заходили? Ага, ага, про ліси розказував, про партизанів. Наших багато по лісах воювало, Варфоломій перший подався, ще до німців. А як німці вступили, то спершу сім'ю тих Осик ніхто не чіпав, то вже пізніше поліцаї виказали. І хату спалили, й Осичиху замучили, а двоє діточок — отаких, як оце ти, Іванку, як ти,

Яринко, гарненькі, як маків цвіт,— у вогонь покидали, іроди, там їхні тіла згоріли, душі спопеліли. А Варфоломій уже по війні вернувся додому, на згарище, без руки вернувся, але живий. На згарищі поставився, досі там сидить, самі бачили. Геройський чоловік, у нього скільки тих орденів — всі груди в нагородах.

А вчора, кажете, до Бандуристого Миколи заходили?.. Балакаю з вами біля воріт, гайда в садок, гайда, ось тут я вам ряденце простелю під яблуню, а яблука самі в руки падають, тільки їжте. Правда, соковиті, правда, солодкі? То їжте, їжте, я теж покуштую на своїх два зуби... Бандуристий на всеньке наше Закриниччя заводіяка з заводіак був, до війни у виставі грав — "Ой не ходи, Грицю". Як одягне широкі штани, як підпережеться, а шапка смушева, а чоботи червоні!.. Кажете, два танки підпалив?.. Бач, і не знала, мені його баба Фроська й не призналась, потайна в нього, скритна... А в село вернувся, то гармонію привіз, добре грав, аж зараз плачу, як згадаю. І довго ще в галіфе ходив, ото як іде по вуличці — то й розминутися трудно, в бузину звертаєш, таке галіфе в Бандуристого широкі, й досі лежить у скрині в них, Фроська таки зізналася якось.

Ви їжте яблука, рясно вродило, ото як уночі почнуть падати — гуп і гуп, гуп і гуп, а мені все здається, що хтось під хатою ходить, лежу з розплющеними очима, як ото, бувало, у війну лежиш — до самого досвітку й не задрімаєш.

Ой і нагупало під моїми вікнами, а мені ж кожен чобіт підківкою по серцю, по серцю, й на кожному чоботі крівця з мого серця так і позоставалась. А скільки в шибки перестукало — чи вдосвіта, чи глухої ночі, й досі страх у мені озивається... Ти не віриш, Васильку, осміхаєшся, то не вір, моя дитино, а тільки що на язиці в мене — те й на мислі, що побачила — про те й подумала, щось почула, а щось і приверзлося.

О, бачте, який славний півень, червонястий, хвіст золотою трубою, а йди-но сюди ближче, йди, хай діти торкнуться руками, хай погладять, бо їм цікаво, еге? Не цікаво, кажете? Про війну хочете послухати? Нехай

вона западеться, де та війна взялась на наші голови й на Закриниччя наше! Розкажу, а візьме й присниться! Ось краще з півнем позабавляйтесь, яблука їжте, на гарбуза подивіться — лежить кабаном, не переступиш. Або навіть на чорнобривці, славні які вдалились, і ви ж такі славні, як маків цвіт.

Ой, що коїлось у Закриниччі, як фашисту вже почали на хвоста наступати, як його почали викурювати, мов лиса з нори! Село наше старіше за білий світ, усього нагледілось, а такого не бачило. Ще отак, за ставом, німці хмарою, а вже з цього боку, від Самійлового кутка, наші наступають, наші де не взялись... Що, чули вже від Варфоломія Осики? Чули, й добре, що чули, забувати не годиться. А вам про тачанку розказати?

Про тачанку... Бачила, бачила, авжеж. Це сталося раніше, першого року війни, ще тих зайд у Закриниччі й не пахло... Який тоді хліб уродив у полі, колосок до колоска, рукою не прогорнеш, здавалось, ніяка коса не вкосить — залізо ввірветься! Й меду наносили бджоли багато, аж чудно, липового й гречаного. Тоді пізні гречки цвіли довго, то пасічники хвалилися гарним взятком. І досі чудно, тут війна гуркоче зовсім близько, на фронт людей забрали, а бджоли носять і носять до вуликів мед, ніщо не страшне.

У поле я пішла того дня трохи пшениці натеребити, бо очі самі плачуть — стікає зерно, не дочекалось рук, подались руки на війну смерть молотити. Мішечокузяла, мну собі колоски на мішечку, а довкола пшениця густа стоїть, мов вода, і я в тій воді потонула, на дні, тихотихесенько, тільки пташка защебече, тільки ховрашок пискне. Тероблю колоски, навіть співаю, за все на світі забула, вже й сонечко ген-ген підбилось, так грає в небі, так грає.

Аж, чую, стріляти почали біля отого ліска, й так стріляють сильно, що я з переляку лягла на землю й лежу. Лежу, руками пшеницю обіймаю, і все мені здається, що і в мене зараз попадуть. Ну, думаю, натеребила пшениці, ну, думаю, дочекалась. Постріляли під ліском і перестали, то й

мені відлягло, звелась отакечки, на одне коліно стала й висуваю голову з пшениці — чи не горить земля, чи ще видно наше Закриниччя.

А Закриниччя не курить, не палає, мирне таке, мов дитина в сповитку, а попід лісом, бачу, снують мотоцикли й танки — і все страшні, не наші, й на мотоциклах, бачу, песиголовці, горенько ж несосвітенне. Ну, думаю, не бачать мене, вже хотіла рачки до села повзти, а як ти поповзеш, коли пшеницю натереблену кидати жалко. Стою й до лісу дивлюсь, а мені з горба геть-чисто видно все, як фашисти там рояться.

Знов почали стріляти й снаряди кидали на дерева, бо впала я на землю, а земля, чую, здригається й гуде, і я мовби провалююсь у провалля. А потім як висунулась я з пшениці подивитись, чи ще не кінець світу,— й бачу: над лісом дим, дерева горять, а від лісу — через ярочок до села — тачанка летить, трьома кіньми запряжена. І сховатись мене хилить до землі, і подивитись цікаво, я то пірну головою, то випірну. Як досі в очах стоїть: через яр, поміж кущів, по баговинню тачанка летить, у тачанці навколішки наш командир віжки тримає, коней б'є, ззаду з кулемета строчить хтось по німцях. І ще третій у тачанці, зігнувся, наче жінка — й не жінка. Я вже за них молюсь, щоб утекли, вже й за себе забула, що в халепу вскочила. Це значить, багато наших у лісі оточили, бились вони, скільки могли, а потім на конях кинулись прориватися з оточення.

Видно, такого не ждали, та й через той яр не дуже поженешся на машині, там для машин дороги немає. Вже й біля Закриниччя тачанка опинилась, ну, молюсь, таки пронесло, порятувались. А тут од крайньої хати, жив там колись Онисим Нечуйвітер, комірник закриниччанський, і вдарило по тачанці, мовби град із громом, я так і присіла в пшениці, а виглянула — вже тачанка від села повернула, по пшеницях летить, і немає на ній нікого, видно, повбивали їх, то вони й позвалявались хто де попало. А потім і коней підстрілили, довго іржав один недобитий, а потім і він умовк, знов стало тихо — і біля лісу, і в селі.

Я до самого вечора просиділа в пшениці, все прислухалась. Ото, думаю, натеребила пшениці — вік пам'ятатиму. А бачила, як двоє підїхало до тачанки, обдивились, потім ходили туди-сюди, шукали щось, та, либонь, не знайшли, бо так із порожніми руками й поїхали. В полі тихо, в лісі тихо, мовби приснилось усе, але ж не приснилось — ось і зерно натереблене, й сонечко до вечора клониться. Хай клониться, міркую, хай посутеніє, бо, може, поховались німці, тільки й чатують, щоб вилізла... Ви смійтесь, діти, смійтесь, а мені тоді й справді так здавалось, що танки не посунули від лісу, а тільки причаїлись, бо я їм потрібна.

Зірки посходили, я й подалась навзгінці, мішечок за собою тягну й рада-радісінька, що пшениця висока, мов хміль, вигналась. І повело мене якось так, що до тачанки вивело, ноги віднялись, далі ступити не годна. Скільки стояла — й не спом'яну, а потім дух мені повернувся, рушили ноги, й тільки пройшла трохи, як наче миші запищали в скирті, а далі захрипіло так чудно. Тікати хотіла, а куди бігтимеш, коли ніч, коли, здається, скрізь чигає страх. І знову в пшениці запищало — й зовсім не так, як нічна пташка чи звіря яке там, а потім і плач причувся. Звідки ж тут дитині взятись, наслання, чи що, думаю, де б воно в пшениці знайтись могло. І зовсім по-дитячому заплакало, а мені від того не легше, а тільки страшніше: як же це дитя в полях загубилось? І покликала тихенько, а потім подалась на плач. Що ступлю вперед, то нога примерзне, що ступлю, то друга нога вгрузне, а йду й мішечок із зерном тягну, авжеж

А воно, значить, із-під мамки своєї плакало. Вона, значить, у тачанці тоді їхала, то чи поранена випала з дитиною, чи вже потім її фашисти добили. Добили-таки, мабуть, а дитину вона перед смертю грудьми прикрила, підім'яла під себе. Воно, видно, очманіло з переляку, мовчало, а вночі отямилось — і в плач. Ото з-під мамки вилізти не годне, тільки голівку вистромило. Де в мене й сила взялась, визволила, а воно ж немовля немовлям, і рочка нема, де там. Узяла на руки, горну, а воно горнутись не хоче, пацається рученятами, видно, до мамки йому кортить, видно, зголодніло. А де ж я тобі мамку візьму, коли гаспиди трикляті

вбили? До села треба хутчій, там нагодую, дам якусь раду. Лишенько, думаю, ти моє, маків цвіту, пелюстинко крихітна, в чому ти завинило?

Натереблене зерно висипала з мішечка, землею прикидала, думаю — ще повернуся, заберу хлібець, а саму дитинку в мішечок загорнула й так несу. Вже хату свою бачу від поля, а до хати ступити боюсь — а що, як там німці? Поклала мішечок з дитиною в калині, хай полежить, а сама на город, через коноплі, на обійстя, стала під отим ясенем і стою, далі рушити не годна. Потім таки оговталась, до дверей — замкнено, мені й відлягло на душі. Я городом до калини, взяла свій мішечок, несу, а мале вже мовчить, наче тямить, що заплаче — біду накличе. У хаті засвітити боюся, навпомацки все, дала молока йому, п'є. Кашки з хліба натовкла, дала у шматинці — смокче, тільки приплямкує та ще схлипує, так зголодніло, так змучилось. А потім і заснуло на моїх руках, умить заснуло. А я собі думаю — що з ним робити, як далі? Порятувати порятувала, а чи зумію доглянути, коли своїх дітей ніколи не мала? А як завтра до хати нагрянуть — ні мені не жити, ні моєму найді.

Взяла найдю в той самий мішечок загорнула, двері на замок і знову гайда через коноплі та через калину, далі в поле і так пшеницею, пшеницею біжу. Місяць, бачу, сходить збоку великий такий та сумний, ніби він плаче, а я лише про одне думаю: тільки б на дорогу не вискочити, тільки б дорогу обминути. Біжу, дитинка спить у мішечку, коли чую — гур-гур та гур десь далеко, ага, думаю, війна озивається, хай би тобі заціпило. Вже попереду й Човновиця завидніла, тополі на околиці вклякли, темні, от я вже не біжу, а йду, а потім і зовсім стихла, бо хто відає, що там у Човновиці ще чекає мене. Раз фашисти до Закриниччя дістались, то Човновиці не обминули, з однієї халепи вискочила, то ще в другу шубовсну з головою. А місяць вище підбився, світить, мов не перед добром, і нема від нього ніякого спасу, ні порятунку.

А в Човновиці сестра моя жила, до неї ото я серед ночі поспішала зі своїм найдою. Діток у неї двоє маленьких, то, думаю, не відмовиться Танка від сироти, прихистить по-материнському. А вона як побачила мене з немовлям у мішечку, то руками сплеснула й слова сказати не

годна, аж потім отямилась, коли я все розказала їй до ладу. І як пшеницю пішла в поле теребити, і за лісок, що у вогні горів, і за тачанку, як вирвалась од німців і летіла через яроч до села, і як найда мені потрапив, і як ото я бігла вночі до неї, до Ганки, від Закриниччя в Човновицю. Взяла Ганка дитину з моїх рук, розглядає — і плаче. І я заплакала, так мені гірко стало. А воно хоч би що! Губами плямкає, всміхається, крихітка крихіткою, як пелюстина, як маків цвіт.

Що далі було, питаєте? Доглянула Ганка малого найду, так із дітьми її і ріс, за рідного брата був, а назвала Василем. Такий славний хлопчина вдався, і кмітливий, і веселий, Ганка ніяк не могла натішитись ним. А вже десь по війні рідний дядько в нього знайшовся, аж із Москви допитався до Човновиці, показний мужчина, заслужений. Від нього ми й довідались, що Василько наш зовсім не Василько, а Михайло Ковальов, так батько з матір'ю назвали, оті, що на тачанці летіли, що побило їх. Розказала я все, що бачила, в поле повела, показала, й Василько з нами ходив, чи то пак Михайло. Дядько забрав його в Москву до себе, поїхав хлопчина, там у нього всенька рідня, вони так раділи, так раділи, що дитина знайшлась, що сліди не пропали.

Кілька разів приїжджав — і сюди, в Закриниччя, і в Човновицю. Уже дядько, уже й не признаєш у ньому того найду, що я біля вбитої матері знайшла у пшениці. А матір'ю називає і мене, й Ганку і листи нам пише обом. І вже хлопчику нього народився, то, думаєте, як назвав? А Васильком і назвав, так, як його колись у Човновиці охрестили Ганка з дітьми, поки ще рідний дядько в ньому не признав Мишка.

Обіцяв цієї осені навідатися разом із сім'єю, та забарився десь, і хіба не забаришся, коли робота не пускає. Обіцяв теплу хустку привезти, щоб закутувалась добре, бо минулої зими голова в мене боліла. Ждемо їх із дня на день, жіночку його кортить побачити й хлопчика їхнього, Василька. Є в мене карточка з нього, прислали, як погляну — викапаний батько, якого я ото в пшениці підібрала давно.

Йдете вже, дітки? Спасибі, що навідались, хоч набалакалася з вами, бо поговорити кортить, то я чи до півня щось кажу, чи до гарбузів у городі, чи сама до себе. Яблучок наберіть, рясно вродило, нема кому ні позбирати, ні поїсти, а жалко, що пропадають. Не так багато й розказала вам, а стільки всякої всячини сидить у душі, набралось за довге життя!

Подались, пощебетали. Хай би вам і не бачити й не чути такого, що я набачилась і начулась. Якби моя воля, то я для кожного з вас прихилила б небо, хай би жили ви в мирі та достатку, злигоднів ніяких не знали та поневірянь. Молодесенькі ж які, мов маків цвіт, понароджувались для добра, для щастя, хай доля до вас буде ласкава, хай зглянеться, сердечна.

Чого це я стала біля воріт, сама з собою балакаю, наче вся робота без мене зробиться? Еге ж, не зробиться, кличе рук моїх, то вже йдуть вони, йдуть.